

Паун Ёс Дурлић

СВЕТИ ЈЕЗИК ВЛАШКОГ ХЛЕБА

Сликовница
са речником у 40 слика

Паун Ес Дурлић

СВЕТИ ЈЕЗИК ВЛАШКОГ ХЛЕБА

Сликовница са речником у четрдесет слика

Балканкулт Фондација
БЕОГРАД
2010.

И рече ми хлеб:

*Ја нисам храна за гладне, нисам ни жртва за
искуљење, ништа од тога ја нисам! Ја сам
најпросто живи језик Саварих Божија који
је Човек знао да говори када је са Богом био
близак; и када је свако, ко је тај језик знао,
могао да постане Бог!*

И рече ми хлеб још и ово:

*Као храна трајем трен, а као знак трајем
вечно, колико и нада у бесмртни животи!*

Тада схватих речи Исусове:

*Узмите, једите; ово је тело моје!
Ја сам хлеб живи који сиђе с неба; који једе од
овог хлеба живеће вавек; и хлеб који ћу ја дати
тело је моје, које ћу дати за животи свети.
Узмите, једите; ово је тело моје!*

(Из теренског дневника етнолога:
„Разговор са влашким хлебом“)

УВОД

(Минијатура о Власима источне Србије)

У овој *Сликовници* је по први пут широј јавности приказан један аспект духовне културе Влаха источне Србије, који се кроз векове очувао у обредним хлебовима и обичајима, међу којима је најистакнутији обичај *ѿомана*; за овај обредни феномен Власи израђују на стотине, па чак и на хиљаде хлебова!

Грађа је прикупљена у оквиру пројекта „Влашки обредни хлеб и помане“, који је покренуо *Паун Ес Дурлић*, кустос Музеја у Мајданпеку и једини српски етнолог пореклом Влаха из источне Србије. За 25 година рада монографски је обрађено 100 поманских обреда у 70 влашких села, од око 160 колико их је данас насељено овим живљем. Из фонда од близу 1000 различитих обредних хлебова, одабрано је десетак, а из колекције од преко 30000 теренских фотографија одабрано је тридесетак, да би се у форми сликовнице, на сажет начин приказала влашка култура, која један туробни и фаталистички свет мртвих претвара у култ вечног живота, и својим сложеним обредима исписује оду универзалним људским сновима о бесмртности!

Део источне Србије који насељавају Власи обухвата подручје између четири реке: *Велике Мораве* на западу, *Тимока* на истоку, *Дунава* на северу и *Црној Тимока* на југу. У геоморфолошком смислу, ово подручје припада завршецима јужног огранка *Карпатајских ѿланина*, које се у великом луку пружају од Братиславе у Словачкој, преко Чешке, Пољске, Украјине и Румуније, до Србије, где се на превоју *Чесѿобродице* везују са *Балканским ѿланинама*. У Србији Карпате најпре сече река Дунав, формирајући живописну Тердапску клисуру, а затим се овај горостасни планински ланац претапа у питоме низије, остављајући за собом планинске блокове *Мироча*, *Дели Јована*, *Хомоља*, *Белњанице* и *Кучаја*. У котлинама и клисурама између њих теку *Поречка река*, *Ресава*, *Млава* и *Пек*; њихови сливови нису само засебне хидрографске целине, већ и специфична етнографска подручја. Неколико таквих подручја чине још и равнице *Звижд*, *Сѿиш* и *Браничево* на западу, и *Неѿѿишнска Крајина* и *Кључ* на истоку. Већи градови источне Србије су *Пожаревац*, *Мајданѿек*, *Неѿѿишн*, *Зајечар*, *Бор* и *Ђуѿрија*. Посебно су на гласу рудници Бор и Мајданпек, од којих овај други има и историју која почиње у доба *Винче* и с краћим или дужим прекидима траје преко 7000 година. Рудишта у његовој околини, заједно са археометалуршким локалитетима у Млави, чине овај крај европским завичајем метала, у коме је неолитска Европа учинила пресудан и коначан искорак из каменог доба. Али, није само археометалургија овде оставила своје древне споменике: у живописној клисури *Бердај* налази се мезолитски локалитет *Лејенски Вир*, чувен по својим монументалним скулптурама и трапезоидним стаништима, а само пар километара низводно

је *Власац*, исходиште културе Лепенског Вира, али и место где је недавно пронађен камени жртвеник са графизмима који предисторију писма померају чак за неколико миленијума дубље у прошлост!

Реке *Тимок* и *Пек* су златоносне, од којих ова друга своје данашње име дугује античкој помами за златом. Потиче од старогрчке речи *pekós* која је значила „овчје руно“, што сведочи о најстаријој техници испирања злата помоћу руна које се полагало у воду на окукама реке, да би се на његовим праменовима сакупило зрневље скупоченог метала, које је природна ерозија раздробила од кварцних жица са висова Хомољских планина. Траг *Грка* из времена Јасонових Аргонаута остао је поред овога и у топонимима *Хомоље* и *Ситић*.

Историјски извори на овоме простору бележе као најстарија племена *Трибале*, *Мезе*, *Пикензе*, *Трикорнензе*, *Тимахе* и *Дарганце*, али наука није сасвим сигурна која су од њих припадала *Келтима*, која *Дачанима*, односно *Трачанима*, а која евентуално *Илирима*. Келти су са собом на Балкан донели име *Влах*, које је касније наставило самостално да живи, мењајући одредиште не само у етничком него и у социјалном смислу. Ова шарена етничка слика готово је до темеља романизована у распону од I до IV века. Романизација је по некој необичној историјској инерцији настављена и после распада Римског царства, што је на крају довело до стварања румунске државе северно од Дунава. Са тог простора у VI веку, управо преко источне Србије, на Балкан продиру словенска племена, која ће се ту временом трајно настанити. На подручју романизованих Трачана, за које је Херодот рекао да су „после Инда, највећи народ на свету“, формирала се словенска држава *Бујарска*, а западно од ње словенска држава *Србија*. Њихова граница током времена померала се са запада на исток, да би се од XX века усталила на Тимоку, у источној Србији. После Римског царства, овај део Балкана био је једно време под утицајем Византије, а у XV веку пао је под турску власт, која је успела да се одржи све до XIX века. Са распадом турске империје почиње стварање националних држава које данас срећемо на простору Балкана.

Иако је овај део Европе још од праисторијских времена карактеристичан по непрестаним променама етничке слике, чије је узроке, етапе или контуре понекад веома тешко похватати, сигурно је да основу за данашњу етничку слику источне Србије формирају етно-историјски, политички и економски фактори с краја XVII и почетком XVIII века. Преломни је тренутак био *Велика сеоба Срба* под Арсенијем Чарнојевићем 1690. године која је, изазвана зверствима турске власти, готово испразнила ондашњу Србију. Преци данашњих Влаха били су у то време обесправљени сељаци, готово робови, под стегом бојара у румунским кнежевинама северно од Дунава, *Влашкој* и *Молдавији*, или под влашћу Аустрије и Мађарске на подручју *Баната* и *Ердеља*, а део у нимало бољем положају у *Бесарабији* или у *Добруци*. Била је то она класа европских сељака од чијег су рада живели

сви остали сталежи, а чија је беда, како се данас оцењује, до неба вапила за помоћ! Зато не чуде историјски подаци који говоре о хиљадама сељака који напуштају ове области и беже преко Дунава на југ, у област између Мораве и Тимока, посебно током *фанариојског режима* који је у два румунским кнежевинама владао више од једног века (1711-1821). Сама Србија је била демографски толико опустошена да је пред Пожаревачки мир (1718) имала једва 4000 становника, и то заједно са Београдом, (њено највеће село било је Богатић са 44 житеља!). Нешто каснији пописи откривају да Неготинска крајина има 33 насељена места са укупно 198 породица, Поречка нахија 15 насеља са 60 поданика, Хомољски дистрикт 10 насеља са 80 поданика, и тако редом! Иако су ови подаци увелико нетачни, чак и вишеструко умањени због начина пописивања и скривања становника, опет одају суморну слику огромне пустоши која је владала тадашњом Србијом, за коју ретки путници још веле и да је „готово сасвим покривена шумом“.

Досељавање Влаха са севера плански је подстицала у једном тренутку и аустријска власт, чијој је администрацији, са седиштем у Темишвару, после Пожаревачког мира припао део карпатске Србије. Према историјским изворима, аустријски државници имали су задатак „да од задобивених земаља, нарочито од Србије, створе не само један извор више за војничку и финансијску снагу Хабзбуршке монархије, већ земље у којима ће нови ред и народ, потпуно задовољан новом владавином, бити привлачна сила за остале хришћане у Турској“. План је заправо био да се освајање балканских земаља оправда наводном потребом „увођења европске културе међу балканске варваре“. Зато не чуди што сам командант Темишварске администрације, гроф *Клаудије Мерси*, лично обилази групе банатских Влаха које је Администрација преселила у Србију 1721. и 1722. године, брине о њиховом распореду на простору између Тимока и Кучајне, и подстиче их да наставе сами да раде на довођењу својих рођака с подручја Баната. Привучени том политиком, с југа, из крајева под Турцима, долазе Срби такође у таласима, од којих је нарочито значајан онај из 1737. године, јер га је предводио тадашњи српски патријарх *Арсеније IV*. Иста аустријска власт, сада у лику *фелдмаршала Фредерика Хајндриха*, прихватила је пристигло српско становништво и населила га у делу Црне Реке који је био под њеном управом. Сем разумљивих унутрашњих сељакања, међусобних мешања и претапања, никаквих других етничких потреса овде касније није било, ако се изузму буне, устанци и ослободилачки ратови, кроз које су Власи и Срби пролазили заједно, раме уз раме. Када на подручју данашње Румуније почиње формирање румунске националне свести у XVIII и XIX веку, наших Влаха тамо више није било. Од пресудне је важности ипак то што су ти обесправљени бојарски поданици, овде, у карпатском делу Србије, први пут дошли до своје земље; заузимали су је где су хтели, и колико су хтели, и из пустаре, зарасле у коров и прашумски густиш, крчењем је претворили у обрадиво земљиште, и на њој, као свој на своме, опстали, и остали све до

данас. Више никад нису имали разлога да се враћају назад, код окрутних *бојара* и бездушних *чокоја*, ни стварно, ни у мислима. У веома богатој и разноврсној усменој књижевности Влаха, нису забележени мотиви у којима се изражава туга за напуштеним крајевима, ако се изузму веома ретке лирске песме у којима се куне река Дунав што је раздвојила брата и сестру, или момка и девојку. Ни румунске кнежевине, заузете својим унутрашњим бригама, нису показивале неки посебан интерес за своје избегле сељаке, сем у случајевима када је њихов број био толико велики да су оне остајале готово пуне, као што је било 1741. године када је, како пише румунска историја, због најстрашнијих фискалних експлоатација које је тада увео фанариотски режим, „више од 14.000 сељака емигрирало на југ Дунава, а многи други су се сакрили широм земље, тешко угрожавајући приходе трезора и Порте“. Сељак је био *економска сировина* око које су се отимале државе феудалног доба, јер је *иусџа земља* била фатална за њихов феудални систем.

Слично је било и са Црквом која без верника, практично, не може да опстане. У нашем случају, православна Црква је пратила своје вернике, и Србе и Влахе, и то са службом на њиховим језицима (на влашком понегде до средине XIX века), али њен богословни ниво био је на најнижем ступњу од кад је ова црква настала. Такво стање је потрајало и након одласка Турака, и ова *дуоџијрајна слабост* Цркве свакако је један од узрока што се у источној Србији очувала етнографска свежина какву је тешко наћи на другим странама хришћанског света. Али, важнији узрок лежи у самој структури влашке породице, у којој је жена сачувала *слободу Трачанке* (о којој сведочи Херодот), а из руку није испустила главну улогу у обредном животу коју држи још од матријархата! (Није ништа необично када истраживач и данас, два миленијума по Христовом рођењу, међу старијим Влајнама које воде помански обред, још увек налази оне које за Христа никада нису чуле!).

О стариначком становништву у овом делу Србије веома се мало зна, иако су, према турским пописима, ови предели (на пример у XVI веку) били веома густо насељени. Немоћ науке да поуздано документује оно што је од њих остало иза великих емиграција, огледа се у маниру да у „старинце“ сврста све оне који, при давању усмених података о генеологији, нису знали своје порекло! Тако је поступила у српској науци веома утицајна Цвијићева *антироџеоџрафска школа* с краја XIX века, али се у тој научној области до данас мало тога променило! Старицаца је свакако било и међу Србима и међу Власима, али њихов број је у односу на досељенике био толико незнатан да они, сем утицаја на очување географске номенклатуре, друге видљивије трагове нису успели да оставе. Неспорно је, на пример, да око две трећине влашких села имају српска имена - што значи да их нису засновали Власи (нити да је окружење било влашко) - док поуздано влашка имена, чије је постојање пре XVIII века документовано турским пописима, носи једва десетак села. Уз то, легенде о именима села лишене су сваког смисла: као

очит производ сељачког домишљања, предања показују да правог и пуног духовног контакта између *новоселаца* и *старица* готово нигде није било, а постоје примери и код Влаха и код Срба да су имена неких места просто пренета из краја одакле су се преци доселили. И код мешања људи исто је као кад се меша све друго у природи: већа маса надвлада слабију, а потом обоји целу мешавину.

С друге стране, сами Власи нису етнички компактни. Деле се према традиционалној економији на две групе: равничаре *земљораднике*, који живе на истоку, у равницама око Дунава и Тимока, и брђане *сточаре*, који насељавају замашни остатак брдско-планинске територије западно од Мироча и Дели Јована. Равничари се зову *Царани*, јер су пореклом из *Țara rumânească*, како се на румунском језику звала равничарска кнежевина Влашка (и они су заправо Власи *proprie dicti!*), а сточари се зову *Унгурјани*, јер су им се преци највећим делом доселили из крајева под влашћу *Ungura* (Мађара). Обе групе говоре архаичним варијантама језика који је настао из балканског латинитета, и који је временом, у њиховом одсуству, у данашњој Румунији постао књижевни, и то Царани *олиџенским*, а Унгурјани *банайџским* дијалектом тога језика. Према дијалекатским особинама, у оквиру Унгурјана уочава се и једна посебна група која је понегде себе звала *Мунђанима*; насељена је у Поречкој и Црној Реци, и вредна је пажње јер је код ње обредни хлеб најбоље очуван. Према нашој процени, Унгурјани су најбројнији и чине готово половину Влаха (приближно 47%), број Царана је око 33% а Мунђана око 20%. Постоји и оаза *Буфана* у рударском Мајданпеку, који су старином *Олиџенци*, а у Мајданпек су дошли из банатских рудника половином XIX века. Овде су њихове најмлађе генерације већ сасвим посрбљене, као и свуда где су Власи постали део варошког становништва. Поред ових, у источној Србији постоји и неколико села влашких *Рома*, старином такође са румунских простора, као и непознат, али свакако незнатан број сродних *Цинџара* – Армања, који су се у селима претопили у Влахе, а у варошима у Србе.

Тачан број Влаха се, иначе, не може сазнати путем уобичајених пописа. Власи су у Србији временом постали флотантна маса двојног идентитета, која се на пописима најчешће изјашњава за Србе, стављајући тако у први план гео-политичку припадност, односно држављанство, у односу на етничко порекло и националност. (Често је истраживач на терену у прилици да чује простодушно, али логично објашњење: „*Пишем се да сам Србин, јер живим у Србији, а Румун нисам јер не живим у Румунији!*“). Званично, на последњем попису из 2002. године, Влаха је у Србији било 40.054, али оних којима је матерњи језик *влашки* – а то је онај језик којим се говори до поласка у школу – било је 54.726. Највећи број Влаха био је на попису из 1895. године (159.510), када су чинили 7,66% српског становништва. Тада су пописивани као *Румуни*, на основу обавезе коју је Србија преузела на Берлинском конгресу 1878. године, који је питање мањина наметнуо као

један од услова за добијање међународног признања. Била је то, с једне стране, правна последица формирања *Румуније* (уједињењем Влашке и Молдавије 1862. г.), која је на овом конгресу такође међународно призната, и с друге стране, изражене свести српске државе да су Власи *de facto* румунска мањина. По истој логици, овај живаљ је до Берлинског конгреса пописиван под именом *Власи*, јер га је Србија с правом везивала за Влашку, или за њене суседне области са сродним становништвом. До новог преокрета у пописној номенклатури долази под утицајем догађаја у Другом светском рату, из кога југословенски комунисти излазе као победници. Њихово политичко настојање да се Власима после рата поврати макар номинални статус мањине, влашки чланови Партије и малобројни интелектуалци листом одбијају! По угледу на њих, и потакнути ставом солунаца, угледних бораца из Првог светског рата (а у амбијенту у коме је *идеолошки монолитно* све више тражило уздржавање од *етнички посебној*) – обични људи се више не изјашњавају као Румуни, али све ређе ни као Власи. Тако се десило да Влаха на попису из 1961. године буде свега 1339! Данашњи број Влаха се, међутим, може израчунати приближно, на основу разних демографских и етнографских параметара (на пример, само број становника у чисто влашким селима износи 120.000!). Рачунајући и мешовита села, варошко становништво и дијаспору, долази се до цифре од најмање 200.000 српских држављана који могу бити потомци влашких досељеника из прве половине XVIII века, али и нешто каснијих времена, јер се процес досељавања продужио и кроз наредни век!

У Србији данас, на корак до Европске уније, једна сасвим особена људска заједница, особене историје и духовне културе, тражи могућност да с њом уђе у тај велики, нови свет, а да што мање оштети онај део свога бића који је чине посебном: и у односу на Румунују, са чијег су простора дошли њени далеки преци, и у односу на Србију, у чије стварање је уткала сав свој потенцијал. Један делић те необичне и осебујне културе – каква се више нигде на тлу Европе не може наћи - приказан је у овој *Сликовници*. А то је само *бисер из ризнице* коју Власи чувају од самога освета европске цивилизације, и то, данас, у делу Европе где је та цивилизација својевремено настала.

Влашки обредни хлеб живи, али живи као писмо чија се слова преписују, а све мање има оних који знају да га читају.

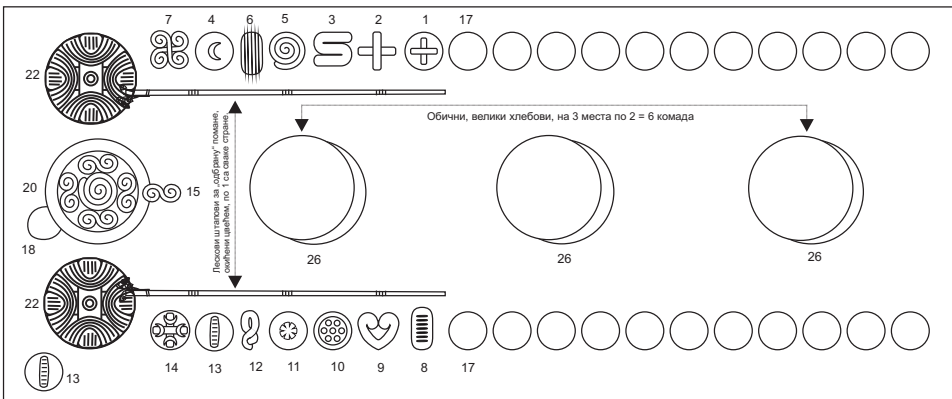
Несумњиво, после миленијумског живота, влашки обредни хлеб и његов помански обичај први пут су озбиљно угрожени савременим променама у друштвеном и културном животу села. Иако припада једној малој и непознатој етничкој групи, која је кроз целу своју историју била или на друштвеном дну или на друштвеној маргини, влашки обредни хлеб садржи универзалне људске вредности, чуване на начин као ретко где у другим друштвима и другим културама! За њега би зато најбоља заштита била кад би се нашао на Унесковој листи „Живих људских ризница“.

Сликовница

Сл. 1 – **POMANA** (< слов. ротѣнй, „гаћа“, „їарасїос“) код истїочних Влаха (Хомоље, Пореч, Кључ, Країина, Црна Река) има облик људскої шїела које лежи, лица окре-нутої ка истїоку. Основни део ѱомане је „їлава“, која је окружена одређеним бројем колача са симболима који се зову **zakuaће** или **trăbuїeїe** и без којих ѱомана не може да „їуїїује“ у заїробни свейї. (Бачевица, оїшїїїна Бољевац, 2005. ї.).

Сл. 2- На „їлави“ истїочне ѱомане основни хлеб је **кари** („їлава“, бр. 20), „рамена“ чине хлебови који иду уз ишїаї (22), на десном „рамену“ је колач **dumћeїїu** („бог“, 13), а с леве и десне стїране су, ѱо одређеном їравилу, расїоређени „закони“. (Лазница, Хомоље, 2000. їодине).

Сл. 3 – **ПОМАНА** код зајадних Влага (Звижд, Сјини, Браничево, Млава, Ресава, Морава) има облик куће која се зове **камара** (<срп. камара). Карактеристично је веома велики број хлебова. Помана на снимку имала је 2622 хлеба и сјага у **kumînde** – посебне, луксузне помане које Власи дају себи за живото! У овој речи сачуван је изворни, латински назив за даћу: **commandare/commendare**. Број хлебова није случајан, већ је резултат многих правила које помана у друштвеном, верском и морфолошком смислу треба да испуни. (Жишковица, оштина Голубац, Браничево, 2003. г.)

Сл. 4 – Три фазе градње **камаре** на помани зајадних Влага оtkривају њен изразити космоморфни карактер, јер камара очигледно представља небеску сферу која лежи на чешири сиуба; на врху сфере је уранска „свастика“, која се окреће око поларне звезде као око „осе светиа“. Камара нас подсећа и на старо веровање, по коме свако од нас има своју звезду на небу, и кад се звезда угаси, ми умиремо заједно са њом. (Добра Вода, оштина Јагодина, Ресава, 2005. године).

Сл. 5 – **КАРУ** („Глава“). Хлеб за ѿману од укиселој ѿшеничној шесѿиа, ѿечен у зиганој ѿећи, која се зове **копторѿ**. (Горњане, Бор, Поречка Река, 2008. ѿодина).

Хлеб је „глава“ помане („даће“), која код источних Влаха има антропоморфни карактер; постављен је на почетак трпезе са обредним хлебовима, која посматрана одозго – због распореда хлебова – подсећа на човека који лежи, па се сматра да помана оличава самога покојника. У стара времена помана се постављала на месту где је човек издахнуо, и пружала се у истом правцу у коме је он тада лежао. Сада се поставља тако да *лава* гледа *kitra risarit* („ка истоку“), онако како покојник лежи у своме гробу. Као глава помане, овај хлеб треба да је води да не „залута“ док путује на онај свет, где је преузима посебно божанство задужено да дели помане, и оно је доставља покојнику лично. Њему тада у госте долазе, поред најближе родбине, и сва божанства којима су намењени поједини хлебови. Кроз онострани свет поману предводи колач облика овојнице звани *vintura* или *razluog*, који је

овде постављен у самом средишту *главе*. Цео хлеб означава *календарску јодину*, као јединицу вечног тока времена које се одвија циклично. Зато је тракама у облику сунчевих зрака подељен на 12 поља, са по једним *младим месецом* (*luna cínără*) на рубу сваког од њих. Месец својим менама од рађања до пуног круга, иза кога следи нестанак, односно умирање, најсличнији је људској судбини; млађење месеца буди наду у могућност поновног рођења, јер се верује да је бог створио човека као бесмртно биће, али то рођење не догађа се више на *овоме* свету, и нема биолошки карактер као реинкарнација у источним религијама, него на *оном* - где захваљујући многобројним и веома сложеним посмртним обредима, сваки упокојени Влах почиње свој вечни живот као неки *мали краљ*! Јер од прастарих времена живи веровање да само истакнути људи, какви су они на високом положају, имају шансу да буду бесмртни ...

Сл. 6 – Источни Власи зову свој *иши гаће* *romana încinsă* („просирџа, издужена“) и *прيرهјују* је *ишоком* целој *иосмрџиној* циклуса, који *иочиње* са *даном* *укоја* („*țara*“), *иа* *иреко* *ирве* *субоше*, *черидесет* дана и *иолујодиишија*, до *јодиише* *иомане*, која се *зайим* *ионавља* сваке *јодине*, или сваке *нейарне*, до *исшека* циклуса од *седам* или *девет* *јодина*. На свакој *јодиишињи* *иовећава* се број „*глава*“, *ишако* да *седмојодиишња* *иомана* има *седам* „*глава*“, које *иришадају* самом *иокојнику*, и *осму*, која се *ириређује* за *све* *осшале* *умрле* *иришеке*, у *чију* *ирују* и *сам* *иокојник* *ирелаз* *ио* *исшеку* *овога* *рока*. По *некима*, *ишако* му се „*гире гиртази*“ (*глава* *одвоји* од *ишела*), а *ио* *друиима* он се *само* *сколачи* *исход* *некаквој* *ђуи*.

Сл. 7 - **KOLAKO-L NUMARAT** („избројани“ колач, „бројаница“). Хлеб од укиселог пшеничног теста, замешен са водом и посољен, печен у тешкој у рерни шпорети. (Село Оснић, општина Бољевац, Црна Река, 2005. год.).

Хлеб се намењује особама које су умрле „у мраку“, односно без упалене свеће у руци. Садржи 15 *sokočela* - симбола који представљају нека од главних паганских божанства као што су *Сунце*, *Месец*, *Рајски сиражар*, или *Дани у недељи* (код Влаха под заштитом седам познатих планета Старог света). Њима се приноси хлебна жртва са молбом да „изведу“ покојника „из мрака“ на светло, које је заправо нека врста пасторалног раја. Поред њих су и предмети неопходни за такав „прелаз“, као што су *маказе* којима покојник сече погребну покривку („роктоц“), да би је се ослободио, као фетус из постељице, *ланац* којим су небеса привезана за земљу, али који карактерише и разна стара божанства смрти, *мердевине* уз помоћ којих се покојник – као по Раовим лествама - „пење“ у рај, *рука* којом се прихвата помана и

др. *Свасџика* („кокија“) звана *Luşafur* (<лат. *Lucifer* „светлоносан“, планета Венера, у народу звезда Даница) – главни је симбол у влашком посмртном култу, јер се поима као *лично свейло*, које упокојени носи у руци када се пробија кроз Царство таме на путу за онај свет. Све време током вечног боравка у томе царству, покојни Влах је под заштитом овога знака! Ту су и *furşii pomîntului* („сохе земаљске“) у облику ракљастог дрвета, које држе Земљу да не падне у Бездан. Знак у облику спирале је *Vîntura* („ветриња“, женски пандан демона ветра *Vîntu-a*), посебно божанство звано и *Razluogu pomeîni*, које „уређује“ поману и преноси је целу са овога на онај свет у коме је прима упокојени човек. *Vîntura* је код Влаха и прастари демон трансa, стања које је најсличније самој смрти. Име хлеба изведено је од *бројева* и *бројања*, који имају суштинско значење у сложеном систему влашких помана, јер само ако је на помани „све на броју“, нарочито ако су ту сва потребна божанства звана *zakuañe*, *trăbuieþe* или *sokoþeþe*, помана може да обезбеди *двосмерну везу* и *ипрелаз* између овог и оног света, што је једна од њених важних улога. А ти светови су само два аспекта *бесмртне вечности*, о којој сањају сва људска бића!

Сл. 8 – Обред *nîmeñitu* („намењивање“) помане састаје се од кађења кружним пошезима, додиривања и именована сваког предмета на ипрези, и молише да упокојник све што иприми истом ипренујка када му се „намењује“. Тек с овим чином помана иосијаје свеиша ипреза и упокојник може да јој иприсиуји. Кади се „уназад“ (с лева у десно), суиришно од кађења на слави, јер ипреба упокојеног човека да „враши“ на овај свей. (Јасиково, оишишина Мајданиек, Горњи Пек, 2007. године).

ОБАВЕШТЕЊЕ!

Због обевезе према издавачу да се не публикује цела књига у ПДФ формату док се не распрода штампани тираж од 300 примерака, овај ПДФ фајл садржи само уводни текст (стр. 5-10), неколико почетних страница са материјом о хлебовима и поманама ради илустрације (12-17), странице са подацима о пројекту (48-49), странице са изабраном литературом (52-53), и импресум.

Информације о начину набавке књиге по цени од 300 дин + поштански трошкови, могу се добити на мејл:

raun.durlic@gmail.com,

или на телефоне:

063 151 3393 (*Дурлић*)

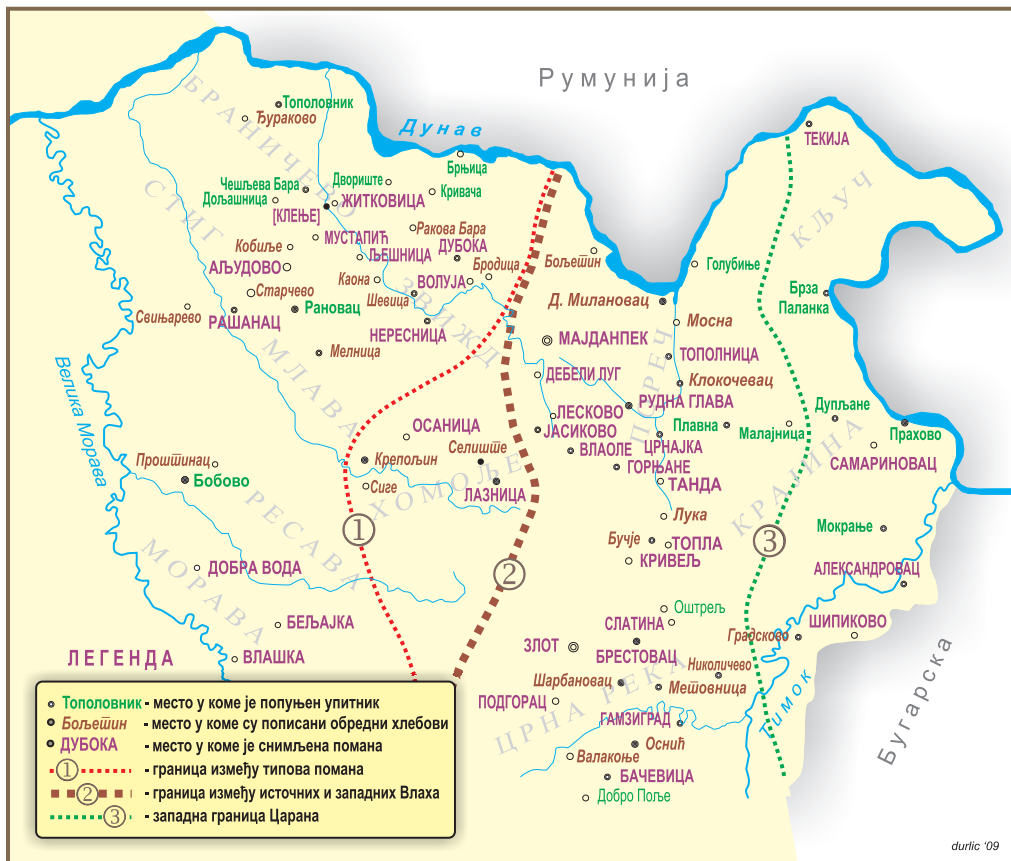
063 151 7218 (*Дурлић*)

063 849 7649 (*Вујадиновић*)

011 3621 760 (*БалканКули Београд*)

Сл. 39 – Аутор пројекта „Влашки обредни хлеб и њомане“, етнолог **Паун Ес Дурлић** (Рудна Глава, 1949), кустос Музеја у Мајданику, снимљен 15.09.2007. године на њомани у Дебелом Лују, која му је била седамдесетна по реду од њочейка исцраживања 1984. године. За четврти века обрадио их је стиошину, ишло сам, ишло заједно са мањом или већом групом сарадника. Најдуже су се у исцраживачком ишму задржали **Мирослав Балабановић**, **Боривоје Крчмаровић** и **Аница Радовановић**, а значајан допринос на њркуљњању трађе дао је и **Зоран Илић**, сви у њојединим њериодима радници Музеја у Мајданику, као и стиудент етнологије и анњропологије **Александар Рејецкић**. Пројекат је у њочейку био локалној карактера, и остваривао се само на њодручју ошшине Мајданик. Али, њосле њрвих комњаративних исцраживања у суседним обласима, и сазнања да је влашки обредни хлеб у науци њошово њењзнај, одлучено је да се пројекат њрошири на цело њодручје источне Србије, и да обухвати ишло више влашких насеља. У њочейку је трађа бележена скицама, записима и фошњо-ањаратњом, а са њојавом видео камере њомане су њочеле и да се снимају. Трађа се обрађује комњјуњерски, софњвером који је израдио сам аутор. На стиошину обрађених њомана снимљено је близу 30.000 фошњографњја, видео и аудио мањеријал заузима 140 комњактних дискова, снимљена су и два ењно-филма која су добила њресњијне нањраде на ењно-фесњивалима. Број скицираних обредних хлебова њрелази 1000, и њихова системањизација је у шњоку. Збоњ свења овоња, влашки обредни хлеб може се смањрати њедном од најбоље докуменњованих њема срњске ењнологије! Зањо, њоред рада на рењрезентативној ењнолошкој монографњји, аутор ради и на развоју идеје о оснивању **Музеја влашкој обредној хлеба**, и стављању ових хлебова, заједно са обичајем њомана, на Унескову листу „Живих њудских ризница“!

Сл. 40 - Карта источне Србије са локалитетима пројекта „Влашки обредни хлеб и помане“, израженим у времену од 1984. до 2009. године.

Власи (*Rutini*) насељавају простор источне Србије између Мораве, Тимока, Дунава и Риња. Говоре архаичним наречјима румунског језика, јер су се од Румуна одвојили пре него што су се ови формирали као савремена нација. Географски се могу поделити на источне и западне (линија 2), а према језику и другим етнографским особинама, на три групе: **Унџурјане** (Банађане) западно од линије 2, **Мунђане**, блиске Унџурјанима, између линије 2 и 3, и **Царане** (Олишце) источно од линије 3. Преци Царана били су земљорадници, а Мунђана и Унџурјана сточари. Етничка слика овог дела Србија формирана је крајем XVII и почетком XVIII века, када се завршава интензивно досељавање Влаха са различитих простора који данас припадају Румунији, Молдавији, Украјини и Бугарској. На појединим местима се изјашњавају за Србе, Влахе и Румуне, па се њихов тачан број не зна; процењује се да их заједно са дијаспором има преко 200.000. Пројекат је до 2009. године обухватио 70 влашких села, од 160 у којима Власи чине већину, и једно српско, ради поређења влашке помане и српске даће. Због недостизања средстава нису сви предели подједнако истражени, али се већ на основу прикуљене траже може закључити да је традиција израде обредних хлебова најбоље очувана у Хомољу, Горњем Поречу и Црној Реци. Уочена су два типа помане: један је са „камаром“, други са „главама“, а граница између њих приказана је линијом број један.

ЛИТЕРАТУРА

СРСКИ ЈЕЗИК – ЋИРИЛИЦА

- ВИШИЋ Марко, *Енума елиш*, Нови Сад, 1994.
- ГРУЈИЋ М. Радослав, *Прилози за историју Србије у доба Аустријске окупације (1718-1739)*, СКА Споменик, ЛП, Београд, 1917.
- ДУРЛИЋ Ес Паун, *Култи мртвих као основа за одређење религије Влаха*, Етно-културолошки зборник, 1, Сврљиг, 1995, 232-240.
- *Покладни њивеи – обредна вајра из култи мртвих код Влаха источне Србије*, Етно-културолошки зборник, 2, Сврљиг, 1996, 110-115.
- *Небеска шела и обред „мртирија“ у култи мртвих код Влаха североисточне Србије*, Развитак, 213-214, Зајечар, 2003, 122-147.
- *Рајска свећа у култи мртвих код Влаха у источној Србији*, Развитак, 209-210, Зајечар, 2002, 124-143.
- *Власац – васкрс њошљеној археолошкој локалитети*, Развитак, 217-218, Зајечар, 2004, 4-10.
- ЕЛИЈАДЕ Мирча, *Слике и симболи*, Сремски Карловци-Нови Сад, 1999.
- ЈАНКОВИЋ Сава, „*Помана алба*” - „*бела гаћа*”, Развитак, 2, Зајечар, 1971, 91-96.
- ЈАЊАТОВИЋ Лильана (прев.), *Pi Vega*, Београд, 2007.
- ЈОВАНОВИЋ Коста, *Неоштинска крајина и Кључ*, Београд, 1940.
- ПАВЛОВИЋ М. Драгољуб, *Аустријска владавина у северној Србији (од 1718-1739.) по траћи из Бечкој архива*, Београд, 1901.
- РАДЕНКОВИЋ Љубинко, *Хлеб у народној мајији балканских народа*, Хлябѣт в славјанската култура, Софија, 1997, 145-155.
- ТРБУХОВИЋ Војислав, *Индоевропљани*, Београд 2006.
- ХЕРОДОТ, *Историја*, Нови Сад, 1988.
- ЧАЈКАНОВИЋ Веселин, „*Пушпање воде“ о Великом чејврѣку*, О мајији и религији, Београд 1985, 209-243.

СРСКИ И ХРВАТСКИ ЈЕЗИК - ЛАТИНИЦА

- BANDIĆ Dušan, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Zemun (Beograd), 1989.
- BUDGE Wallis, *Egipatska religija*, Beograd, 1985.
- SERMANOVIĆ-KUZMANOVIĆ Aleksandrina, SREJOVIĆ Dragoslav, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Beograd, 1992.
- CRNOBRNJA Adam, *Kulturna namena rimskih žižaka u Gornjoj Meziji*, Beograd, 2006.
- GANGĀDHAR TILAK Bāl, *Arktička pradomovina Veda*, Beograd, 1987.
- GREVS Robert, *Bela boginja, istorijska gramatika pesničkog mita*, Beograd, 2004.
- *Grčki mitovi*, Beograd, 1987.
- ELIJADE Mirča, *Istorija verovanja i religijskih ideja*, I-III, Beograd, 1991.
- FLORA Radu, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa vršačkog područja*, Novi Sad, 1962.
- IONS Veronica, *Egipatska mitologija*, Opatija, 1985.
- JAKOB Hajnrh Eduard, *Šest hiljade godina hleba*, Beograd, 2009.
- KRIM Kit (ed.), *Enciklopedija živih religija*, Beograd 1992.
- KUPER K. Džin, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, Beograd 1986.
- MATJE M. J. *Staroegipatski mitovi*, Sarajevo, 1963.
- MILER Maķs, *Osnovi vedske civilizacije*, Beograd, 2005.
- NEDOMAČKI Vidosava, *Arheologija Bliskog istoka*, Beograd, 1978.
- NODILO Natko, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Zagreb, 1981.
- OCETEA Andrej (ed.), *Istorija rumunskog naroda*, Novi Sad, 1979.
- PREPREK Stanislav (ed.), *Gilgameš*, Sarajevo, 1975.
- RADUŠKI Nada, *Nacionalne manjine u centralnoj Srbiji. Etničke promene i demografski razvoj*, Beograd, 2007.
- SPASOJEVIĆ Dejan (prev.), *Ardavirafname – knjiga o pravednom Virafu ili raj i pakao u mazda-ističkoј religiji*, Beograd, 2005.

- ŠAFRANSKI Vlodimjež, *Religiozni običaji, obredi i simboli u Staroj Evropi*, Religiozni obredi, običaji i simboli, Beograd, 1980, 285-322.
- ŠAH Idris, *Orijentalna magija*, Beograd, 1989.
- CHEVALIER Jean, GHEERBRANT Alain, *Rječnik simbola*, Zagreb, 1989.
- TILOH Vitold, *Religiozni obredi i simboli Bliskog istoka i Judaizma*, Religiozni obredi, običaji i simboli, Beograd, 1980, 213-282.
- VISKOVIĆ Nikola, *Teze o štapovima vlasti*, Politička misao, XXXV, Zagreb, 1998, 165-169.

РУМУНСКИ ЈЕЗИК

- BĂLTEANU Valeriu, *Dicționar de magie populară*, București, 2003.
- GHINOIU Ion, *Carările sufletului*, București, 2004.
- *Comoara satelor*, București, 2005.
- EVSEEV Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, 1994.
- KERNBACH Victor, *Universal mitic al românilor*, București 1994.
- KLIGMAN Gail, *Nunta mortului - ritual, poetică și cultură populară in Transilvania*, Iași, 1998.
- MARIAN Simion Florea, *Înmormântarea la români*, București, 1995.
- ROSSETTI Al., *Istoria limbii române*, I, București, 1986.
- ȘANDRU Dumitru, *Folclor românesc*, București, 1987.
- TALOȘ Ion, *Gândirea magico-religioasă la români*, București, 2001.
- VĂDUVA Ofelia, *Pași spre sacru*, București, 1996.
- *Magia darului*, București, 1997.
- VULCĂNESCU Romulus, *Mitologie română*, București, 1985.

РУСКИ ЈЕЗИК

- БАГДАСАРОВ Роман, *Свастика: священный символ. Этнорелигиоведческие очерки*, Белые Альвы, Москва 2001.

БУГАРСКИ ЈЕЗИК

- VASEVA Valentina, *Обредни хлябове при погребение*, Хлябът в славянската култура, София, 1997, 94-113.
- ГРЕБЕНАРОВА Славка, „Оня свят” за българи и власи - измислица, надежда или цел, Българска етнология (извънреден брой), 95, София, 1995, 159-168.
- ЯАНЕВА Станка, *Хлябове с брачна функция в обреди при раждане и смърт*, Етно-културолошки зборник, 1, Сврљиг, 1995, 203-208.
- ПОПОВ Димитар, *Тракология*, София, 1999.
- *Богот с много имена*, София, 1995.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

- MASSON Emilia, *Le combat pour l'immortalité. Héritage Indo-Européen dans la mythologie Anatolienne*, Paris, 1991.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

- GIMBUTAS Marija, *The Civilization of the Goddess. The World of Old Europe*. San Francisco: Harper, 1991. (Cult and Religion in Pre-Christian Times — Europe from 7000 to 2000 B.C.)
- SHAN Winn M. M., *Pre Writing in Southeastern Europe: The Sign System of the Vinča Culture ca. 4000 B.C.* Western Publishers, Calgary. 1981.
- WILSON Thomas, *The swastika, the earliest known symbol and its migrations with observations on the migration of certain industries in prehistoric times*. Washington, 1894 (2nd ed.: 1896).

Паун Ес Дурлић
СВЕТИ ЈЕЗИК ВЛАШКОГ ХЛЕБА
Сликовница са речником у четрдесет слика
www.paundurlic.com

Издавач
БалканКулти фондација
Београд
www.balkankult.org

Главни и одговорни уредник
Димитрије Вујадиновић

Лектор
Олиџа Пејковић

Дизајн и прелом
Паун Ес Дурлић

Консултант за прелом
Бранко Сирајнић

Штампа
Тампограф
Нови Сад, 2010
www.tampograf.co.rs

Тираж 300

Фотографију бр. 1 снимео је Мирослав Балабановић, бр. 22 Боривоје Крчмаревић, бр. 20 Драјан Јацановић, сарадници на пројекту, а остале су дело аутора. Цртеже 14 и 30 урадила је Аница Радовановић, кустос Музеја у Мајданпеку. Реплике хлебова на сл. 9, 11, 13 и 19 урадили су, према скицама етнолога, Драјиша Радуловић и Зоран Мучућ, мајстори пекаре „Столе“ Ненада Радуловића из Црнајке, а на сл. 15 и 17 пекара „Делија“ Власијмира Сивановића из Мајданпека.

Фотографија на насловној страни: Боривоје Крчмаревић, документалиста Музеја у Мајданпеку, „Коло за души на њривеју у Близни“, Рудна Глава, Поречка Река, 2004. г.

Фотографија на полеђини књиге: Јако Хеикила, уметнички фотограф из Финске, (Jaakko Heikkilä, Finland), „In dragon's bakery“, („Змај у њекари“). Снимљено у Кривљу, општина Бор, источна Србија, 2007. године. (Пројекат: „Свет Влаха: неоткривена култура“. Партнери: БалканКулт Фондација Београд и Музеј у Мајданпеку).

Аутор се најсрдачније захваљује многобројним појединцима и установама који су на различите начине подржали пројекат током четврт века његовог трајања, а овом приликом посебно издваја допринос Воје Пауновића из Кучева, Новице Њајојевића из Дупљане, Дениса Дурлића из Рудне Главе, Јеленка Трифуновића из Црнајке и Драјомира Драјића из Бора. Од правних лица значајну потпору пројекту дали су Национални савез Влаха, Форум за културу Влаха и БалканКулти Фондација.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

393.95(=135.1)(497.11-18)

ДУРЛИЋ, Паун Ес

Свети језик влашког хлеба : сликовница са речником у четрдесет слика / Паун Ес Дурлић. - Београд : Балканкулт фондација, 2010 (Нови Сад : Тампограф). - 51 стр. : илустр. ; 25 cm

Тираж 300. - Библиографија: стр. 49 - 51

ISBN 978-86-84159-22-1

а) Обредни хлебови - Власи - Србија, североисточна
COBISS.SR-ID 172480780

